

244]. V tejto súvislosti načrtávajú množstvo otázok (napr. vonkajšie a vnútorné kritériá metodologickej rekonštrukcie teórie, rozdiely medzi tzv. štandardným a štruktúrnym prístupom a ī.). Pomocou konceptuálnych prostriedkov tzv. pomenovaných množín, ktoré sa líšia od obvyklých množín, sa predkladá pokus zjednotenia štruktúrneho a štandardného prístupu, v ktorom autori vidia záruku adekvátnej analýzy prírodovedného myslenia (s. 267—294).

Hoci najmä príspevky obsiahnuté v druhej časti zborníka predpokladajú u čitateľa logickú kultúru a znalosti množinovej matematiky, ide o dielo presahujúce svojou koncepciou tradične schémou výkladu problematiky chápania. Kedže zborník prináša pluralitu podnetov a podnetnosť otázok, čo aj miestami nesystematických, vrelo ho doporučujem našej filozofickej verejnosti.

Tatiana Sedová

TVORIVÁ ČINNOSŤ A PROBLÉMY JEJ REGULOVANIA

P. S. DYŠLEVYJ — L. V. JASENKO: Regulácia tvorčej dejateľnosti. (Filosofsko-metodologické problemy). Moskva 1986, 209 s.

Otázka riadenia spoločnosti, poznania podstaty, charakteru, zákonitostí riadiacich procesov, ktoré prebiehajú a fungujú v sociálnych systémoch, je nesporne „živo“ aktuálnou otázkou súčasnosti. Riadenie ako cieľavedome zameraná činnosť nadobúda mimoriadny význam pre proces poznania a urýchlenia vedecko-technického rozvoja, ktorý je rozhodujúcim a podstatne určujúcim činiteľom sociálno-ekonomickej rozvoja spoločnosti vôbec. Veda a technika sú zložité fenomény, bohatu štrukturované a funkčne mnohorozmerné, ktoré rôznymi spôsobmi zasahujú do výrobného procesu, objektivujú sa v ňom a spätnou väzbou rozvíjajú samé seba. V tejto dialektike výrobcovo-aplikáčnych funkcií vedy a techniky a rozvojom vlastného vedeckého a technického potenciálu má fundamentálne miesto tvorivá činnosť človeka, ktorá akceleruje hlavne v oblasti vedeckého výskumu.

V predstavách bežného vedomia človeka sa väčšinou tvorivá činnosť chápe ako intuitívno živelná, bezbreho slobodná, ktorá predpokladá prekročenie hranice poznaného, zaužívaného, všeobecne prijatého. V skutočnosti

však tvorivá činnosť ako súčasť komplexného procesu ľudskej činnosti je regulovaná rôznymi metodikami výskumu, technologickými normami, administratívnymi, hospodárskymi zásadami, profesionálnymi kódexmi, sociálno-psychologickými zásadami, a pod. Autori uvedenej publikácie sa orientujú predovšetkým na analýzu procesu regulácie tvorivej činnosti rôznymi heuristickými prostriedkami. Obsah pojmu regulácie je daný sociálne determinovaným vplyvom na proces a organizáciu tvorivej činnosti, je podmienený zložitým systémom týchto prostriedkov a možno ho považovať za organicky integrálnu súčasť riadenia. Pritom najdôležitejšimi v procese intenzifikácie a racionalizácie tvorivej činnosti človeka sú tie formy riadenia, v ktorých kolektívna skúsenosť poznávania nového práve cestou konkrétnych, metodicko-heuristických postupov stáva sa súčasťou ďalšej aktivity, iniciatívy samých subjektov tvorivosti.

Publikácia neprináša len bohatu rôznorodý prehľad druhov a typov prostriedkov regulácie činnosti, súčasných metodík objavovateľských, vynálezcovských a aplikáčnych procesov vedeck-

kých výskumov, reprezentantom čoho je hlavne II. kapitola knihy, ale autori sa nevyhýbajú ani filozoficko-metodologickým a teoretickým otázkam riadenia, ktoré sa koncentrujú predovšetkým do úvah o objektívnych základoch regulácie tvorivej činnosti (I. kap.), ako aj explikáciám formovania teórie regulácie, možnosti jej poznania, zmocnenia sa jej sfér, úrovní, čomu všetkému predchádza dôsledne vybudovaný kategoriálny aparát heuristiky vôbec (III. kap.).

Je celkom logické, že autori začínajú predmetné úvahy obsahovým vyčlenením pojmu tvorivá činnosť, ku ktorému, ako správne upozorňujú, je nevyhnutné pristupovať zo širšieho filozofického aspektu; len tak sa môže vybudovať všeobecná teória tvorivosti, ktorá by dokázala negovať dielčie, redukčné a mnohokrát nemarxistické koncepcie vysvetľovania tvorivej schopnosti človeka (racionalistické, intuitívne chápanie tvorivosti, či jej redukcia len na vedecký rozmer a pod.). Tvorivosť je špecifická ľudská kvalita a úlohou filozofie je upozorniť na jej genetické východiská, ktoré sú v prijatí marxistického postulátu o spoločenskom spôsobe bytia človeka vo svete na základe dialektiky odpredmetňovania jeho bytostných súčasností. Na základe tohto všeobecného východiska autori vyčleňujú filozofické princípy teórie tvorivosti: 1. tvorivosť je charakteristická pre človeka, pre jeho vedome cielenú činnosť; 2. je potrebné považovať ju za sociálny fenomén; 3. chápať ju ako syntetický akt, do ktorého vstupujú tak praktické ako aj duchovné komponenty, zvlášť schopnosti, nadanie človeka; 4. aktivita subjektu tvorivosti je evidentná — v oboch stránkach: poznávacej i tvorivej; 5. tvorivosť je otvorený proces, v ktorom sa vo vzájomnej následnosti utvárajú originálne idey, nápady, zámery (s. 11). Proces tvorivej činnosti človeka treba

vždy skúmať na pozadí konkrétno-historických, spoločenských podmienok, rešpektovaním už osvojených kultúrnych hodnôt a potrieb praxe. Treba brať do úvahy, že subjekt tejto činnosti je nositeľom individuálno-osobnostných a sociálno-kultúrnych potencií a táto jeho činnosť predstavuje hierarchiu vzájomne pôsobiacich systémov a podsystémov, vzájomnú koordináciu a subordináciu vzťahov.

Jedno z východísk, za pomoci ktorého možno odkryť objektívne predpoklady normatívneho riadenia tvorivého procesu je špecificky rozpracovaný kategoriálny aparát. Obsahovo a funkčne autori explikujú také pojmy ako: produktívne a neproduktívne, spôsob činnosti, regulácia, spôsob riadenia, prostriedky regulácie, sféry regulácie, pričom práve na dialektike produktívneho a neproduktívneho v ľudskej činnosti podrobne ilustrujú zložitý proces tvorivosti. K ich základným konštatáciám patrí nielen myšlienka, že tvorivé, produktívne prvky vyrastajú z reproduktívnych, ale, že „dialektika tvorivej činnosti spočíva nielen v jednote a vo vzájomnom prechode protikladných prvkov, ale i v ich vlastnej individuálnej histórii, stave, raste, premene, vývoji“ (s. 25). Kreatívnosť je tak závislá na špecifickosti a kvalitatívnej určenosťi produktívnych a reproduktívnych prvkov. Pozoruhodným sa stáva to, že normatívnej regulácií nepodliehajú rovnako oba typy: tvorivé, produktívne komponenty tohto procesu (celostné chápanie problematiky, netradičný spôsob jej riešenia, generovanie nových myšlienok a pod.) nie sú „zaprogramované“ v procese regulácie a dávajú možnosť vzniku nového, reprodukujúce sa komponenty, v ktorých je akumulovaná spoločenská skúsenosť, overené a poznané operácie, metodiky, pravidlá podliehajú regulačnému procesu podstatne viac.

Zložitosť normatívneho riadenia

tvorivej činnosti vystupuje v celom rade otázok, ktoré autori publikácie vyslovujú a ktoré by sa mali stať predmetom hlbšieho skúmania v heuristike. Na vyslovené otázky: ako vznikajú a aký majú charakter regulatívne prostriedky, aký je ich vzťah k tradičným formám tvorivosti, kto je subjektom riadenia, ako možno tieto prostriedky klasifikovať, typologizovať atď. odpovedajú obšírnym, konštruktívne polemickým spôsobom uvedomujúc si, že formovanie teórie regulácie je ešte stále v počiatočných štádiach. Nesporne však platí, že prostriedky regulácie (metodiky, normy, pravidlá, kódexy atď.) „pomáhajú racionalizácii tvorivých činov, koordinácii rôznych procedúr v rámci jedného produktívneho cyklu ... nie sú konečným produkтом, ale prechodným stupňom v reorganizácii činnosti, prostredkom korelácie správania sa tvorivých subjektov ... odlišujú sa od materiálnych prostriedkov tým, že sú v neustálom pohybe, zmene...“ (s. 165–166). V tomto zmysle považujú autori za tvorivú činnosť aj určitú metodiku aplikovanú na proces poznávania, pretože ňou sa v operacionálnych procesoch vyčleňujú stereotypné prvky a vytvárajú sa originálne normatívne štruktúry, ktoré uľahčujú uskutočňovanie štandardných činov, šetria čas a sily pri hľadaní tvorivých riešení (s. 43). Chápanie tvorivej podstaty metodickej činnosti v poznávacom procese dovoľuje autorom hlbšie explikovať i jej funkčnosť, ktorá je v podstate zamieraná na poznávanie (poznávajúce procedúry) a na tvorivosť (tvorivé procedúry) ako dve dialektické stránky metodiky, pričom sa akcentuje významnosť druhej, ktorá pretváraním reálnych spôsobov poznávacej činnosti dáva možnosť následne vznikať novým štruktúram, ktoré začínajú plniť normatívnu a heuristickú funkciu vo vede (s. 46–47).

Pozoruhodná je klasifikácia druhov a foriem prostriedkov regulácie. Autori sa vyhýbajú kvantifikačnej klasifikácii, ide im skôr o upozornenie na metodologickú stránku tohto problému. Z množstva zaujímavo vyčlenených klasifikácií možno upozorniť na vyčlenenie troch druhov regulačných prostriedkov: prvý — to sú všeobecné sociokultúrne mechanizmy regulácie. Ich špecifika je v synkretizme a univerzálnosti (napr. svetonázor), druhú skupinu tvoria regulátory, ktoré sú považované za osobitné, špeciálne prostriedky tvorivej činnosti (schopnosti, šikovnosť, metodické postupy, heuristiké pravidlá); tretím druhom sú regulátory, ktoré súce sporadicky, ale pritom významne zasahujú do kreatívnej činnosti (zvláštne modely skúmania, paradigmy). Normatívny potenciál posledných je väčší ako u socio-kultúrnych mechanizmov, ale menší ako u konkrétnych metód a metodík.

Po krátkom historicko-analytickom a komparačnom pohľade na formovanie základných regulačných prostriedkov vedy, z ktorých si zvlášť všimajú teóriu ako osobitný prostriedok, dostávajú sa do centra pozornosti autorov otázky súčasných metodík objavovania v poznávacom procese a spôsoby aplikácie vedeckých poznatkov a výskumov. S klasickými metódami vedy komparujú osobitne metodiky vedeckej a technickej tvorivosti, upozorňujúc na ich všeobecné znaky, základné štruktúrne prvky a vydeľujú najtypičkejších reprezentantov týchto metodík (s. 83).

Možno len súhlasiť s autormi publikácie, že systémový prístup aplikovaný v tvorivej činnosti patrí k základným a pomerne uceleným metódam poznávania skutočnosti. V podstate vychádza z idey o systémovo-štruktúrnej organizácii sveta ako celku, zo vzájomne podmieneného vzťahu jednotlivých častí a prvkov. Pri tom-

to pristupe ku skutočnosti je spravidla teoretická časť rozvinutejšia ako normatívna (s. 85). V súvislosti s jeho analýzou vyčleňujú autori niektoré jeho stránky: svetonázorovú, strategické postuláty, heuristiké hypotézy, metodické pravidlá.

Mnohé explikácie a konštatácie prezentované v predkladanej publikácii sú polemického, diskusného cha-

rakteru (klasifikácia regulatívnych prostriedkov, otázka tvorivej metódy). To však nie je na škodu veci, ale signálom konštituovania sa ucelenej teórie regulácie ľudskej činnosti a tvorivej zvlášt. A z tohto hľadiska vyslovené myšlienky a názory môžu byť inšpiratívne pre všetkých, ktorí chcú preblematiku regulácie ďalej rozvíjať.

Barbora Hlavová

O ROZVOJI ČLOVEKA V SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI

Dimenzia rozvoja socialistického človeka. Smena, Bratislava 1988, 203 s.

Vydavateľstvo Smena rozvíja od začiatku tohto desaťročia intenzívnu spoluprácu aj s autormi filozofických textov. Z hľadiska koncepcie má zrejme táto iniciatíva viacero dôvodov. Jedným z nich môže byť napríklad potreba systematickej kultivácie mladých čitateľov filozofickou literatúrou, potreba učiť ich rozumieť a operovať so zložitejšími pojмami ako predpokladmi pochopenia rovnako zložitých súvislostí v ľudských dejinách, spoločnosti, poznanií a vede, kultúre. O absencii tejto doslova filozofickej kultúry myšlenia môžu veľa rozprávať práve učiteelia filozofie na vysokých školách, dôsledky majú však širšie súvislosti. V tomto zmysle chápeme recenzovanú prácu aj ako reflexiu riešenej problematiky na pozadí didaktickej skúsenosti autorov.

Aj záujem o problematiku človeka má rôzne zdroje. Je známe, že gravitovanie k filozofickým otázkam a problémom človeka býva vo všeobecnosti spojené s krízovými obdobiami vo vývoji spoločnosti. To obvykle znamená, že tendencia ku všeobecnému kladeniu problematiky jednotlivca sa spája s nedostatočnou väzbou alebo rozpadom integrujúcich prvkov jeho individuálneho bytia. A tento výsledok filozofov vždy prifaľoval a sám osebe

má filozofickú relevanciu, lebo bez ohľadu na príčiny je to stav bytia človeka. Avšak v „zdravo“ sa rozvíjajúcej spoločnosti sa napríklad zväčša riešia jednotlivé otázky takto chápanej problematiky človeka v rámci tých problémov, v ktorých sa ako ich súčasť objavili a nastolili a nestávajú sa predmetom osobitných filozofických úvah, osobitnej filozofie človeka. V súčasnosti sa do istej miery analogicky postuluje problematika človeka ako predpoklad riešenia závažných spoločenských úloh, a to v nárokoch na vysvetlenie pojmov ľudský činiteľ, subjektívny faktor a ī. Predpokladá sa, že teoretické objasnenie týchto pojmov a cez ne človeka by malo viesť vo všeobecnosti k riešeniu tých spoločenských úloh, v ktorých človek „pôsobí“ a „funguje“. Vychádza sa okrem iného aj z toho, že vzhľadom na historicko-spoločenský stupeň rozvoja človeka a vzhľadom na prioritné posťavenie vedy v intenzifikácii spoločenského vývoja jestvuje už dnes značná disproporcia medzi tým, čím veda a vedecké poznanie vlastností, schopnosti, funkcií, predpokladov atď. človeka disponuje a ako sa tieto poznatky v spoločenských procesoch uplatňujú a využívajú. V tomto zmysle osťava ešte veľa otázok nedoriešených;